

บทที่ 7
สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง "การใช้สื่อมวลชนของพรรคการเมือง ในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร" เมื่อ 7 มกราคม 2533 นั้น นอกจากจะเป็นการยืนยันหรือสรุปได้ว่า ในการเลือกตั้งครั้งนี้ พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ส่งผู้สมัครลงรับสมัครเลือกตั้งล้วนเล็งเห็นว่า สื่อมวลชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแพ้ชนะในการเลือกตั้ง แม้การศึกษาจะเป็นเพียงการศึกษาว่า พรรคการเมืองเหล่านั้น "ใช้" สื่อมวลชนอย่างไร และ "มีเป้าหมายอะไร" ในการใช้สื่อมวลชนดังกล่าว ดังที่ได้อธิบายและวิเคราะห์มาในบทที่แล้ว แต่ยังมีสิ่งที่น่าสนใจอันเป็นผลได้จากศึกษาเรื่องนี้อีกหลายอย่าง ซึ่งจะขอนำเสนอแต่ละประเด็นดังนี้

1. การใช้สื่อมวลชนได้เพิ่มความสำคัญมากขึ้นกว่าการเลือกตั้งในครั้งก่อน ๆ มาก จากแต่เดิมในการเลือกตั้งครั้งก่อน ๆ ที่เน้นการแสดงตัวโดยตรงต่อประชาชน เช่น การปราศรัยหาเสียง และการออกพบปะประชาชนอย่างใกล้ชิด หรือถ้าจะใช้สื่อก็เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น โปสเตอร์ ใบปลิวและใบปก เป็นต้น หรืออาจจะมีสื่ออื่นทั้งที่ใช้เป็นสื่อหลักและสื่อเสริม เช่น การวิ่งรถกระจายเสียง และแม้ว่าการใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์จะมีการใช้มาบ้างแล้ว ทั้งในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรที่มีมาก่อนหน้านี้ และการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ครั้งแรกในปี 2528 แต่ก็ยังคงเป็นอยู่ในขอบเขตจำกัด หรือขาดการจัดเตรียมอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จากฝ่ายอำนวยการในการเลือกตั้งในครั้งใหม่ของแต่ละพรรคที่ได้มีการวางแผนกำหนดรายละเอียดและงบประมาณในการใช้สื่อไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งการนำมืออาชีพเข้ามาเป็นทีมประชาสัมพันธ์ด้วย ตลอดจนมีวิธีการในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบมากกว่าแต่ก่อน

2. รัฐบาลก็เห็นความสำคัญของการใช้สื่อมวลชนเพื่อการประชาสัมพันธ์นี้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการกำหนดวงเงินสำหรับใช้หาเสียงของพรรคการเมืองให้ใช้ได้มากขึ้น ซึ่งพรรคการเมืองต่าง ๆ ก็ได้นำมาเพิ่มในส่วนของการโฆษณาและประชาสัมพันธ์มากขึ้น นอกจากนี้รัฐบาลยังแสดงความใจกว้างในฐานะผู้ควบคุมสื่อของรัฐ คือวิทยุและโทรทัศน์ โดยการเปิดโอกาสให้พรรคการเมืองและผู้สมัครอิสระได้ใช้ สื่อมวลชนของรัฐในการประชาสัมพันธ์ได้อย่างเต็มที่มากขึ้นกว่า

แต่ก่อน ทั้งในด้านจำนวนเวลาที่ให้และอิสระในรูปแบบและเนื้อหา ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นได้อีกว่า ภายใต้รัฐบาลที่เป็นประชาธิปไตย การใช้สื่อมวลชนก็ย่อมมีอิสระและเปิดกว้าง แต่ถ้าหากรัฐบาลนั้นเป็นเผด็จการก็ย่อมจะมีจิตใจคับแคบ และพรรคการเมืองก็คงจะถูกปิดกั้นมิให้มีโอกาสได้ใช้สื่อมวลชนของรัฐอย่างที่เห็น ซึ่งในการเลือกตั้งครั้งนี้ก็มีสิ่งนี้ปรากฏให้เห็นอย่างกรณีที่สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 และสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 (ซึ่งก็อิงกองทัพ) ต่างก็ให้ความร่วมมือน้อยมากในการนี้จะให้พรรคการเมืองได้ใช้สื่อโทรทัศน์ของทั้งสองสถานีนี้ วันแต่ข่าวซึ่งถึงจะมีนำเสนอแต่ก็ต้องเสนอในแง่มุมที่ไม่ขัดต่อนโยบายของผู้กุมอำนาจหรือผู้บริหารของสถานีทั้งสองดังกล่าวต้องเห็นชอบเสียก่อน

3. สื่อมวลชนประเภทหนังสือพิมพ์ได้มีพัฒนาการที่สอดคล้องกับกลยุทธ์ในการรณรงค์หาเสียงของพรรคการเมืองในแนวที่ส่งเสริมกันและกันมากขึ้น ในส่วนของหนังสือพิมพ์ ได้เพิ่มเนื้อที่เพื่อเสนอข่าวเกี่ยวกับเรื่องการเมืองเลือกตั้งมากขึ้น มีการกำหนดหน้าพิเศษและตั้งทีมข่าวกับกองบรรณาธิการ สำหรับการขึ้นเป็นการเฉพาะ อย่างเช่นหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและมติชน ซึ่งคงจะต้องเพิ่มงบประมาณและมีค่าใช้จ่ายเพื่อดำเนินการด้านนี้สูงขึ้น รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มาเสริมงานการข่าว เช่น โทรสาร และวิทยุเรียกติดตามตัว (PACLINK, PHONELINK) ส่วนพรรคการเมืองก็ใช้เครื่องมือเหล่านี้เสริมประสิทธิภาพในการส่งและกระจายข่าวสารเช่นกัน นอกเหนือจากการที่โฆษณาประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องด้วยเทคนิคและกลยุทธ์นานาชนิดไม่แพ้การโฆษณาสินค้าเพื่อการอุปโภคและบริโภคที่ครองสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์มาตลอด นั่นก็คือการโฆษณาประชาสัมพันธ์ของพรรคการเมืองตามหน้าหนังสือพิมพ์ได้ถือเป็นการจูงใจอย่างเต็มตัวจากที่เคยเป็นแบบการ "เอื้อเฟื้อ" ซึ่งขอร้องที่เคยมีต่อกันในอดีตระหว่างหนังสือพิมพ์กับนักการเมือง อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับสื่อมวลชนก็ยังคงมีความสำคัญเหนือธุรกิจอยู่พอควร ดังจะเห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้เลือกที่ประชาสัมพันธ์แก่เฉพาะพรรคการเมืองบางพรรค หรือก็ตกลงมิให้พรรคการเมืองบางพรรคได้โฆษณาประชาสัมพันธ์ในหนังสือพิมพ์ของตนนอกเหนือจากการเลือกนำเสนอข่าวที่จะ "เชียร์" หรือ "ทำลาย" ซึ่งได้มีอยู่มาแล้วก่อนหน้านี้

4. ประชาชนได้ให้ความสนใจต่อการเลือกตั้งมากขึ้นโดยอาศัยติดตามจากสื่อมวลชนชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ อันเป็นผลมาจากแรงผลักดันของทั้งสามองค์กร คือพรรคการเมือง รัฐบาล และสื่อมวลชนเองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ภาพข่าวที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์และความเคลื่อนไหวของพรรคการเมืองที่ได้เห็นในโทรทัศน์ ตลอดจนบุคลิกภาพของผู้สมัครและภาพพจน์ของพรรคการเมืองที่ประชาชนได้มีโอกาสสัมผัสอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ได้มีส่วนทำให้เกิดความโน้มแน้วสำหรับการตัดสินใจไปหรือไม่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชนจำนวนมาก และมีผลต่อการแพ้ชนะของผู้สมัครด้วย ด้วยทฤษฎีเดียวกันกับการโฆษณาสินค้าคือการสร้างความนิยม และการสร้างความต้องการ เพื่อให้คนมาใช้สินค้านั้น ๆ ตลอดจนไป อย่างภาพนี้ปรากฏออกมา เช่น "จำลองพีเวอร์" หรือ "สมัครชินโตรม" เป็นต้น

5. ลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมก็เป็นตัวกำหนดการใช้สื่อมวลชนในทางการเมืองด้วย อย่างเช่น กรณีของคนกรุงเทพมหานครในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ในทุกครั้งที่ผ่านมา นั้น จะพบว่ามีพฤติกรรมในการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งแตกต่างจากคนในจังหวัดอื่น ๆ มาก เนื่องจากลักษณะหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของคนกรุงเทพฯ มีความแตกต่างกับคนในต่างจังหวัด และเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนทางการเมืองในเขตกรุงเทพมหานครนั้นก็ยังมีลักษณะเด่นอยู่ภายในตัวของสื่อมวลชนเองด้วย กล่าวคือ เนื่องจากกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวงและเป็นเมืองท่า มีการติดต่อธุรกิจหลากหลายสาขา รวมทั้งเป็นศูนย์รวมของสื่อมวลชนทั้งของรัฐและเอกชน จึงทำให้การใช้สื่อมวลชนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่กรุงเทพฯ มีความเข้มข้นและแตกต่างจากที่อื่น ๆ ด้วยเหตุที่สื่อมวลชนอยู่ใกล้คนกรุงเทพฯ และรอบตัวก็มีสื่อมวลชนอยู่มากมาย ทำให้คนกรุงเทพฯ เป็นผู้คุ้นเคยกับการรับข่าวสารจากสื่อมวลชนได้ง่ายจนเกิดความเคยชินที่จะต้องบริโภคข่าวสารต่าง ๆ เป็นประจำทุกวัน และมีความต้องการรู้ข่าวต่าง ๆ อย่างรวดเร็วด้วย การใช้สื่อมวลชนในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครจึงได้มีการดำเนินการอย่างเป็นจริงเป็นจังมากขึ้นกว่าการเลือกตั้งในอดีต อันเนื่องมาจากลักษณะพิเศษของคนกรุงเทพฯ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง

ปัจจัยที่กำหนดบทบาทของสื่อมวลชนในทางการเมือง

แม้ว่าสื่อมวลชนจะทวีความสำคัญและมีบทบาทมากขึ้นในทางการเมืองอย่างที่ได้แสดงให้เห็นในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครครั้งนี้ แต่สื่อมวลชนก็ยังมีข้อจำกัดที่จะสามารถชี้หรือเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ทางการเมืองหรือไม่ โดยมีปัจจัยที่จะต้องพิจารณาอยู่ 2 ด้าน คือ พัฒนาการของเทคโนโลยีและพัฒนารองระบบการเมือง

ในด้านที่เกี่ยวกับพัฒนารองเทคโนโลยีมีสิ่งที่จะต้องพิจารณาอยู่ 2 เรื่อง คือ

1. ความก้าวหน้าของสื่อ ได้แก่ ความหลากหลาย และประสิทธิภาพที่มีเพิ่มขึ้นซึ่งจะต้องเลือกใช้และพิจารณาให้เหมาะสม เช่น สื่อโทรทัศน์ถ้าเทียบกับสื่อหนังสือพิมพ์ก็อาจจะมีทั้งข้อดี ข้อด้อย ข้อดีก็คือรวดเร็ว เห็นชัดรับรู้ได้โดยตรง แต่ข้อด้อยก็คือเสื่อมเร็วต้องเลือกช่วงเวลาให้เหมาะสม และมีราคาแพง นอกจากนี้ในโทรทัศน์ก็มีรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาอีก เช่น CABLE T.V. หรือจานรับสัญญาณดาวเทียม เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นวิวัฒนาการทางเทคโนโลยีของสื่อทั้งสิ้น ซึ่งจะต้องศึกษาติดตามพัฒนาการและนำมาใช้ในลักษณะที่เหมาะสม

2. ความเชี่ยวชาญของผู้ใช้ ปัญหาอย่างหนึ่งของเทคโนโลยีไม่ว่าในด้านใด ๆ ก็คือการขาดแคลนบุคลากร ซึ่งขาดแคลนทั้งจำนวนและความรู้ความสามารถที่จะใช้หรือควบคุมเทคโนโลยีดังกล่าว เทคโนโลยีหากใช้ไม่เป็นแทนที่จะก่อประโยชน์ก็อาจจะทำให้เสื่อมเสียต่อเป้าหมายที่ต้องการได้ เช่นการใช้สื่อวิดีโอ หลายพรรคยังทำออกมาคุณภาพไม่ดี บางพรรคก็ทุ่มทุนใช้มีอาชีพมาทำการผลิตให้ แต่ผู้รับสารคือประชาชนที่จะเอาวิดีโอไปเปิดดูก็ยังให้ความสนใจ (ที่จะเปิดดู) ไม่มากนัก อีกกรณีหนึ่งก็คือการที่มีพรรคการเมืองบางพรรคผลิตภาพยนตร์ออกฉายสลับการปราศรัยอย่างที่ได้เห็นมีการนำเสนอกัน ณ ห้องสนามหลวง ประชาชนก็ยังไม่คุ้นเคยกับการนำเสนอแนวนี้ และโพลคิดไปว่าดูหนังขายยามากกว่าการโฆษณาหาเสียง ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ ณ บนเวที อันเป็นจุดรวมสมาธิของผู้มาฟัง การปราศรัยทั้งหลายมากกว่า จากปัญหาในข้อนี้นอกจากที่มงานการเมืองจะมีแผนและรู้จักใช้สื่อต่าง ๆ เป็นอย่างดีแล้ว ยังจะต้องมีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญในการใช้สื่อต่าง ๆ นั้น อย่างเพียงพอด้วย

ในส่วนของการพัฒนาการของระบบการเมือง มีสิ่งที่จะต้องพิจารณา
อยู่ 4 เรื่อง คือ

1. บรรยากาศทางการเมืองที่สำคัญคือความเปิดกว้างของระบบ
อย่างเช่น ในกรณีของสังคมประชาธิปไตย การเมืองย่อมเปิดกว้าง การให้
สื่อมวลชนย่อมมีอิสระและกระทำได้สะดวก ตรงกันข้ามกับสังคมเผด็จการที่ผู้ปกครอง
มักจะปิดหูปิดตาประชาชน มีการบิดเบือนข่าวสาร ก็จะทำให้การให้สื่อมวลชน
เป็นไปด้วยความยากลำบากหรือได้ผลผิดเป้าหมาย หรือมีฉะนั้นสื่อมวลชนอาจถูก
ใช้เพื่อผลทางการเมืองประชาสัมพันธ์และโฆษณาชวนเชื่อของผู้ปกครอง ระบบการเมือง
จึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของระบบการสื่อสาร

2. นโยบายของรัฐบาล เรื่องนี้สืบเนื่องมาจากบรรยากาศทาง
การเมืองด้วย แต่ในรายละเอียดรัฐบาลย่อมจะต้องมีนโยบายเกี่ยวกับสื่อมวลชน
แม้ในประเทศที่มีผู้เผด็จการ หากผู้เผด็จการจะเห็นความสำคัญของสื่อมวลชน
ก็จะเน้นบทบาทของสื่อมวลชนในทางสร้างสรรค์ให้มีขึ้นมากก็ได้ แต่ถ้าในระบบ
ประชาธิปไตย แม้จะมีรัฐบาลมาจากการเลือกตั้ง แต่คณะรัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญ
แก่บทบาทของสื่อมวลชน ก็อาจจะมึนโยบายในเชิงปิดกั้นข้อมูลข่าวสาร หรือ
ใช้สื่อมวลชนของรัฐในทางที่จะอวยประโยชน์แก่พรรคพวกตน หรือฝ่ายรัฐบาล
มากกว่าที่จะให้อย่างเปิดกว้างและมีความยุติธรรม

3. บุคลิกภาพของนักการเมือง ในแง่นี้รวมหมายถึงทัศนคติ
ประสบการณ์ของนักการเมือง และสัมพันธภาพที่มีอยู่ในวงสังคมและกับสื่อมวลชน
ที่สำคัญก็คือศักยภาพหรือความสามารถในการนำสื่อมวลชนมาใช้ นักการเมือง
บางคนอาจไม่เห็นความสำคัญของสื่อมวลชน เป็นศัตรูและบาดหมางหรือเข้ากัน
ไม่ได้ ก็อาจตกเป็นเป้าในการจ้องทำเพื่อให้เกิดความเสื่อมเสียได้ง่าย
นักการเมืองบางคนเอาอกเอาใจสื่อมวลชนมาก หรือให้ความสำคัญแก่สื่อมวลชน
มากเกินไป ก็จะสร้างความเสื่อมเสียทั้งแก่นักการเมืองและสื่อมวลชนนั้นได้เช่นกัน
ดังนั้นนักการเมืองจะต้องรักษาระยะให้พอดี และรู้จักใช้สื่อมวลชนให้เกิดประโยชน์
สูงสุด เพราะบทบาทของนักการเมืองและสื่อมวลชนนั้นต่างก็ ต้องเกี่ยวข้องกับ
ประชาชนจำนวนมาก และต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน

4. การเลือกรับสารของประชาชน เรื่องนี้มีความละเอียดอ่อนที่สุดเพราะจะต้องคาดเดาความต้องการของผู้คนจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่มีอารมณ์ความรู้สึก ภูมิหลัง เป้าหมาย และความต้องการต่าง ๆ กัน เมื่อมารวมกันจึงมีความสลับซับซ้อน อันมีผลต่อการใช้และนำเสนอสื่ออย่างยิ่ง ประการแรกประชาชนอาจมีความนิยมในสื่อต่างๆ ต่างกัน บางคนอาจนิยมความสะดักรวดเร็วเห็นชัด แบบที่สื่อโดยโทรทัศน์และวิทยุ บางคนชอบความละเอียดลึกซึ้งของสื่อหนังสือพิมพ์ ประการต่อมาประชาชนก็มีความนิยมในพรรคการเมืองและนักการเมืองต่าง ๆ กัน อาจจะสนใจข่าวสารเฉพาะของบางพรรคหรือของนักการเมืองบางคน และประการสุดท้ายการใช้ชีวิตของผู้คนก็มีผลต่อการเลือกรับสื่อ เช่น การจราจรทำให้สื่อวิทยุเป็นที่นิยม หรือผู้คนสมัยนี้ต้องการข่าวสารในเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ที่ลึกซึ้งถึงแก่น รายการพวกการวิพากษ์วิจารณ์หรือค้นคว้าเบื้องหลังจึงเป็นสาระที่นิยมกันมากในสื่อต่าง ๆ เช่น รายการทอล์กโชว์ต่าง ๆ

จากปัจจัยทั้งสองส่วน คือ พัฒนาการของเทคโนโลยีและพัฒนาการของระบบการเมือง ได้ชี้ให้เห็นว่าบทบาทของสื่อมวลชนถูกเกาะกุมและกำหนดเขตด้วยหลายสิ่งหลายอย่าง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเสมือนสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระบบเดียวกัน หรือ "ร่างกาย" เดียวกัน ในกรณีนี้ตัวสื่อ คือ อวัยวะส่วนลำตัวที่จะแข็งแรงอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับความเจริญก้าวหน้าของสื่อทั้งหลาย ผู้ใช้คือแขนและมือที่จะโน้มหรือเอื้อมคว้าให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการจากสาระประโยชน์สื่อ นั้น บรรยาภาคทางการเมืองเป็นลมหายใจทำให้ร่างกายคงอยู่คือการสื่อสารยังคงดำเนินไปได้ จะหายใจโล่งหรือติดขัดก็ขึ้นอยู่กับระบบการเมืองนี้ รัฐบาลและเจ้าของสื่อประหนึ่งขาทั้งสองเป็นโครงสร้างที่สำคัญของการสื่อสาร ซึ่งจะพาระบบก้าวเดินไป โดยมีนโยบายของรัฐและเจ้าของสื่อเป็นเสมือนหัวใจที่คุมทิศทางการใช้สื่อทั้งหลาย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้งคำนึงถึงความต้องการอันหลากหลายของประชาชนที่เสมือนว่าเป็นดวงตาสองที่ส่องการและมีผลกระทบต่อระบบทั้งหมด

ข้อเสนอแนะเพื่อการใช้สื่อมวลชนในทางการเมือง

ในการรณรงค์ทางการเมืองปัจจุบันนักการเมืองไม่อาจที่จะมองข้ามความสำคัญของสื่อมวลชนที่จะช่วยทำหน้าที่เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองออกไป

สู่ประชาชนตั้งนั้นเพื่อเสริมสร้างบทบาทของสื่อมวลชนในทางการเมือง หรือในอีกด้านหนึ่งก็คือการเสริมสร้างประสิทธิภาพทางการเมืองโดยใช้สื่อมวลชน การพัฒนารูปแบบและเป้าหมายของการใช้สื่อมวลชนเพื่อผลทางการเมืองอาจทำได้หลายประการ ดังนี้

1. การเปิดกว้างในการใช้สื่อมวลชนของรัฐ ในช่วงที่ผู้วิจัยทำการศึกษารื่องนี้ ยังเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาล ปิดกั้นในการใช้สื่อมวลชนของรัฐอยู่มาก กล่าวคือ การใช้สื่อมวลชนของรัฐทั้งสื่อวิทยุ และสื่อโทรทัศน์นั้น รัฐบาลและผู้บริหารสถานีโทรทัศน์ และวิทยุกระจายเสียง (สถานีฯ ของกองทัพบก) มักจะไม่ค่อยอนุญาตให้ใช้สื่อมวลชนของรัฐในทางการเมืองได้อย่างอิสระหรือใช้สื่อมวลชนวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลหรือผู้นำกองทัพ การจะอนุญาตให้ใช้สื่อมวลชนในแต่ละครั้งมักจะเป็นไปตามที่จะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาล หรือผู้มีอำนาจในขณะนั้นเท่านั้น แต่ในปัจจุบัน ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 แล้ว กระแสความต้องการบริโภคข่าวสารของประชาชนมีสูงมาก ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าในการติดต่อส่งข้อมูลข่าวสารมีการพัฒนาก้าวหน้ามาก สามารถจะส่งข่าวได้อย่างรวดเร็ว ความนิยมในการใช้สื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ และสื่อวิทยุกระจายเสียงในการรายงานข่าวการเลือกตั้งและข่าวทั่วไป การสนทนาต่าง ๆ การวิพากษ์วิจารณ์ การดำเนินงานทางการเมืองของรัฐบาลมีเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการที่รัฐบาลจะปิดกั้นการใช้สื่อโทรทัศน์ และสื่อวิทยุกระจายเสียงในทางการเมืองจึงน่าจะหมดไป และแทนที่รัฐบาลจะเข้มงวดกับเรื่องนี้ รัฐบาลทั้งในปัจจุบันและในอนาคตน่าจะถือว่าเป็นนโยบายหลัก และดำเนินงานอย่างจริงจังในการเปิดกว้างให้มีการใช้สื่อมวลชนในทางการเมืองให้มากขึ้น อันจะเป็นการสร้าง ความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างรัฐบาล ผู้นำทางการเมืองต่าง ๆ กับประชาชนด้วย

2. พรรคการเมืองควรจะได้มีการจัดเตรียมบุคลากรด้านการใช้สื่อ และมีวางแผนสำหรับการใช้สื่อมวลชนที่ดี และมี การดำเนินการประชาสัมพันธ์พรรคอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะกระทำได้โดยการมีองค์กรมีอาชีพ เช่น บริษัทโฆษณา หรือบริษัทผู้ผลิตสื่อ เข้ามาร่วมบทบาทในเรื่องนี้ด้วยในด้านการวางแผนก็จะต้องมีการขวนขวายหาความรู้ พัฒนาบุคลากร สร้างทีมงาน การจัดการองค์การและหน่วยงานประชาสัมพันธ์ที่จริงจัง ทั้งทางด้านโครงสร้าง

และงบประมาณ มีการค้นคว้าวิจัยและติดตามประเมินผลอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนาการ
ใช้สื่อมวลชนให้มีประสิทธิภาพเพื่อเป้าหมายต่าง ๆ ทางการเมืองของพรรค

3. นักการเมืองจะต้องมีหูตากว้างไกลและปรับปรุงแก้ไขให้
กับความก้าวหน้าของการสื่อสารมวลชน ในที่นี้ก็หมายถึงความรู้ความเข้าใจที่ตื้น
เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชน สื่อมวลชนนั้นเป็นอาชีพหนึ่งที่มีหลักการ
และแนวปฏิบัติเป็นตัวของตัวเอง เช่น แพทย์ ทนายความ สถาปนิกหรืออาชีพอื่น ๆ
ซึ่งจะต้องมีแนวปฏิบัติงานที่เป็นเฉพาะตัว นักการเมืองอาจจะหวังสูงเกินไปว่า
การเอื้อประโยชน์แก่สื่อมวลชนในความสัมพันธ์เชิงส่วนตัวจะส่งผลในการส่งเสริม
ข่าวสารของนักการเมืองผู้นั้นซึ่งไม่เป็นความจริงเสมอไป สื่อมวลชนย่อมเคลื่อนไหว
ไปตามสถานการณ์ การวิพากษ์วิจารณ์และการนำเสนอข้อเท็จจริงคือบทบาทหลัก
ของสื่อมวลชนมากกว่าที่จะเป็นเครื่องมือทางการเมืองของใคร ดังนั้นนักการเมือง
ควรที่จะปรับใช้สื่อมวลชนต่าง ๆ ให้เหมาะสมด้วย เช่น การให้สัมภาษณ์โทรทัศน์
ก็ไม่เหมือนการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ การใช้สื่อมวลชน เขี่ยรตนเองมากเกินไป
ก็อาจจะส่งผลเสียได้ เป็นต้น

4. สื่อมวลชนจะต้องให้ความเสมอภาคและให้โอกาสในการเสนอ
ข่าวสารแก่พรรคการเมืองและผู้สมัครอย่างเท่าเทียมกัน ในระบอบประชาธิปไตย
สื่อมวลชนก็คือสื่อของประชาชนจะต้องแสดงตนว่ายืนอยู่ข้างประชาชนเสมอ แม้ว่า
ในโลกปัจจุบันธุรกิจจะเป็นปัจจัยหลักของความอยู่รอดของกิจการสื่อมวลชนนี้ แต่ถ้า
มีความมั่นคงในอาชีพและมีจรรยาบรรณ สื่อมวลชนควรที่จะกำหนดจุดยืนให้พอเหมาะ
ไม่มุ่งเน้นผลทางธุรกิจแต่เพียงอย่างเดียว

5. ประชาชนจะต้องสนใจและใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนต่าง ๆ
ให้เป็น อย่างน้อยจะต้องเข้าใจว่าหน้าที่ของคนทุกคนในระบบการเมืองก็คือ
การมีส่วนร่วมในทางการเมืองทุกระดับ ในทุกโอกาสเท่าที่จะมีความสามารถ
และเวลาอำนวย สิ่งหนึ่งก็คือการติดตามข่าวสารบ้านเมือง ความเป็นไปของ
สังคม พัฒนาการของโลก และเทคโนโลยี ตลอดจนสิ่งที่อยู่รอบข้างทุกชนิด การ
รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ มีการเสนอแนะความคิดเห็นเรียกร้องเมื่อต้องการจะให้รัฐบาล
ทำอะไร สนับสนุนถ้ารัฐบาลทำดี และตำหนิติเตียนหากนโยบายต่าง ๆ ไม่ดี
ที่สุดจะต้องรู้จักการแสดงอำนาจที่มีอยู่ในมือ คือสิทธิของประชาชนในระบอบ
ประชาธิปไตยที่จะเลือกหรือไม่เลือกผู้มาเป็นรัฐบาลนั้น ในขณะที่เดียวกันในการ
ใช้สื่อ ประชาชนจะต้องมีวิจรณ์ญาณในการแยกแยะความถูกต้อง ข่าวสารก็คือ

ข้อมูลอย่างหนึ่ง จะต้องมีการประมวล รวบรวม เทียบเคียง ตรวจสอบ และ วิเคราะห์ให้ดี เพื่อผลที่ถูกต้องในการตีความข่าวสาร รวมทั้งการส่งเสริม สื่อมวลชนที่ดี พร้อมกับอย่าสนับสนุนสื่อมวลชนที่เลว

ประโยชน์ในการขยายผลการศึกษาเกี่ยวกับสื่อมวลชนกับการเมือง

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความพยายามทางวิชาการ ที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของสื่อมวลชนในทางการเมือง แต่ เนื่องจากการมองในขอบเขตจำกัด คือเฉพาะการใช้สื่อมวลชนเพื่อการ ประชาสัมพันธ์ของพรรคการเมืองในการเลือกตั้งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 7 มกราคม 2533 เท่านั้น จึงอาจจะเกิดความรู้ความเข้าใจไม่กว้างขวาง เท่าที่ควร ตลอดจนความละเอียดลึกซึ้ง และความชัดเจนถูกต้องอาจจะยังไม่เพียงพอ อันจะถือว่าเป็นสิ่งสมบรณ์ในทางวิชาการไม่ได้ จึงควรที่จะได้มีการศึกษาในเรื่องนี้ ให้กว้างขวางและลึกซึ้งต่อไป ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของสื่อมวลชนในทางการเมือง น่าที่จะได้มีการศึกษาเจาะลึกไปในเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง เป็นต้นว่า

1. สื่อมวลชนมีผลต่อบุรณการีของคนในชาติ และเสถียรภาพของระบบ การเมืองมากน้อยเพียงใด เพื่อการใช้สื่อมวลชนในระดับกว้างสุด คือ เพื่อเป้าหมาย ของประเทศชาติและสังคมต่อไป
2. ควรมีการศึกษาวิจัยทางด้านการใช้สื่อโทรทัศน์และสื่อวิทยุ กระจายเสียง ในการเลือกตั้งให้มากขึ้น เพื่อจะได้พัฒนาสื่อมวลชนให้เป็นกลไก อันสำคัญในการสร้างประสิทธิภาพแก่กระบวนการทางการเมืองต่อไป เช่นการเลือกตั้ง ระบบรัฐสภา เป็นต้น
3. โลกในเวลาข้างหน้าคงจะต้องเป็นโลกของข้อมูลข่าวสารควรจะ ได้มีการศึกษาเพื่อพัฒนาและจัดเตรียมผู้คนที่มีความพร้อมเกี่ยวกับเรื่องนี้ พร้อมกับ พัฒนาองค์กรทางด้านข้อมูลข่าวสารให้เจริญไปด้วยกันด้วย เช่น ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ของราชการและของเอกชน การเชื่อมโยงข่าวสาร ความรวดเร็วและความถูกต้อง ในการให้บริการข่าวสาร ตลอดจนการให้บริการข่าวสารและการบริหารข่าวสารที่ดี โลกในอนาคตคงจะเป็นโลกที่สว่างไสว ด้วยความเข้าใจ และปราศจากสิ่งกีดกั้น ระหว่างกันของประชาชาติ และประชาชนทุกชนิตทุกคนในโลก